

## A kínai filozófia három nagy irányzata

Kína gazdag, sokszínű civilizációjának alapjait az ókorban rakták le a Sárga- és a Kék-folyó, valamint mellékvizeik termékeny völgyeiben, de a gyökerek visszanyúlhatnak a csiszolatlan kőkorszak kezdeteihez.

Ósi műveltségének feltárását századunk húszas éveiben a svéd Andersen kezdte meg; a két világháború között itt régészkedett korunk jeles filozófusa, Teilhard de Chardin. A régészeti feltárások a népi hatalom éveiben öltöttek óriási méreteket, amikor egyre újabb felfedezésekkel lepték meg a tudományos világot.

A paleolitikum, bizonyos helyi sajátosságok ellenére, azonos vonásokat mutat Földünk különböző területein; ezzel szemben a neolitikumban a helyi jellegzetességek már teljes mértékben érvényesülnek. Az i. e. IV. évezredben a Sárga-folyó középső és alsó folyása mentén feltűnik az ún. Yang-Shao-i remek, festett agyagművesség, amelyhez hasonló Turkesztánban, Iránban, a Kaukázusban, a Dnyeper folyó mentén és nálunk a cucuteni-i és az erósi agyagművességben található. Az i. e. II. évezred elején Kínában is alkalmazták már a fazekaskorongot és csaknem egy évezreddel korábban az írásjeleket.

Az első kínai állam az i. e. III. évezred végén alakult ki. Ez volt a Xia dinasztia állama, amelyet az i. e. XXII. századtól a XVIII. századig szoktak számítani. Ezt követte az i. e. XVIII. és XII. század között a Shang dinasztia, a kínai anyagi és szellemi műveltség fellendülésének kora. A Shang dinasztia a Zhou váltotta fel. Ennek csaknem ezer évig tartó uralma két részre: a nyugati (1122—771) és a keleti Zhou korára oszlik.

A nyugati Zhou uralkodása alatt az irtások növelésével, a mocsarak lecsapolásával, az öntözőhálózat gyarapításával a földművelés új lendületet kapott. A földközösségekben élő parasztok az ún. „bilincs“- vagy „kút“-rendszer formájában művelték meg a földet. A művelésre alkalmas területeket ugyanis kilenc parcellára osztották, és nyolc családnak adták át művelés végett. Mindenik család külön megművelte a maga parcelláját, a kilencediket pedig, amelyik mindig középen helyezkedett el, közösen dolgozták meg. Az erről begyűjtött termést teljes egészében adóba fizették. A földműveléssel párhuzamosan fejlődött a kézművesség (a bőr, bronz, kő, fa, csont, jaspis stb. feldolgozása) és a kereskedelem.

A gazdasági fejlődéssel egyidőben a társadalmi tagozódás hangsúlyozottabbá vált. A társadalom élén a királyi családhoz tartozó földbirtokos arisztokrácia, a felsőpapság és a hivatali nemesség — *shi* — állott. A lakosság többségét, mintegy 97 százalékát, a földközösségekben élő parasztok alkották. Kisebb csoportokat jelentettek a kézművesek, kereskedők, és nem hiányoztak a rabszolgák sem.

### A kínai filozófia kezdetei

Ebben a korban jöttek létre a kínai filozófia első alkotásai, amelyeket az *Atváltozások könyve* — *Shi-Jing* — tartalmaz. E gyűjtemény száz részből áll, és politikai tanácsokat, a király viselkedésére és erkölcsi magatartására vonatkozó írásokat, képzeletbeli beszédeket foglal magában. Ez utóbbiakat a királyoknak tulajdonították. Néhány része azonban a korai kínai materialista filozófia alapjait foglalja össze. E szerint minden dologban két alaplényeg rejtőzik: a *yan* és a *yin*; ezek úgy állnak szemben egymással, mint a világosság és a sötétség, a fény és az árnyék, az éjszaka és a nappal. Ellentétükből keletkeznek a világ alkotórészei: a víz, tűz, érc, föld és a fa. Ezek egymással keveredve átalakulnak, és így jönnek létre a világunkban levő tárgyak és élőlények. A kínai materializmus mintegy háromszáz évvel megelőzte a korai görög materializmust, Thalész és Hérakleitosz tanításait.

A filozófia teljes virágzását a keleti vagy késői Zhou dinasztia korában érte el. Ezt két szakaszra: a *Tavaszi és Ősz* (i. e. VIII—V. század) és a *Hadakozó államok* (V—III. század) korára szokás osztani. A *Tavaszi és Ősz* periódusában a központi hatalom meggyengült, és számos kisebb-nagyobb állam jött létre, amelyek mind önállóságra és függetlenségre törekedtek. Am a feldaraboltság ellenére a gazdasági

élet nem veszített lendületéből. A földadó és a vert pénz bevezetése, a „kút“-rendszer felszámolása, a vas használatának általános elterjedése, a kézművesség területi szakosodása, majd a kínai acél és porcelán felfedezése jelzi a fejlődés mérföldköveit. A *Hadakozó államok* korát a hegemoniáért folytatott szüntelen, ádáz háborúk jellemezték, míg végül Qin (C'in) állama i. e. 221-ben megteremtette az egységes kínai birodalmat, melynek élén az Első Felsőes Qin Császár — *Qin-Shi Huang-di* — állott.

A belső harcokkal, küzdelmekkel teli korszak filozófiai vetületei három nagy irányzatban: a konfucianizmusban, a daoizmusban és a törvényesség bölcséletében — *fa-čia* (dzia) — csapódtak le.

### A konfucianizmus

A Tavasz és Ősz korában rendszerint a hivatali nemesség köréből származó, a görög szofistákhoz hasonló vándorfilozófusok léptek fel, akik főként azt kutatták, miképpen lehetne megmenteni a művelt, vagyis a kínai világot a nomád törzsek szüntelen támadásaitól, melyek e világ igazi értékei, mi a jó és a rossz, milyen az emberi természet, és az hogyan formálható a társadalom érdekeinek megfelelően.

Az e csoportba tartozó filozófusok közül messze kiemelkedik a Kong-fu-tai (Kong-fu-ce) vagy latinosan Konfucius (i. e. 551—479). Életéről nagyok sok monda keletkezett. Az írott források és a művészi ábrázolások két méter magas, nagy fülű, tompa orrú, szépnek nem mondható embernek tüntetik fel, aki azonban ragyogó szellemi képességekkel rendelkezett. Más filozófusoktól eltérően, Konfucius nem vonult vissza valamilyen elefántcsonttoronyba, hanem cselekvően részt vett a társadalomban, az emberi közösségekben, és azoknak a javát igyekezett szolgálni. „Kivel közösködjem — jelenti ki —, ha nem szenvedő embertársaimmal? A zűrzavar, amely körülvesz, kívánja erőimet.“

Hogy eszméit átültesse a gyakorlatba, valamelyik királyi udvarban szeretett volna hivatalt vállalni, de vágya csak rövid időre teljesült, amikor Lu állam királyának a fiát nevelte. Tanításait, akárcsak Szókratész, nem foglalta írásba, de tanítványai gondolatait lejegyezték, és *Analecta* — Szemelvények — címmel kiadták. Tanítványait nem ösztönözte nagy tettekre, hanem inkább a fegyelmezett, logikus gondolkodás fontosságára hívta fel figyelmüket, és az állampolgári erényeknek megfelelően igyekezett alakítani jellemüket. Nagy szerepet tulajdonított a nevelésnek, mert azt tartotta, hogy az embert meg lehet, és meg kell változtatni. Ezt a magaszt elvet azonban nem állította a haladás szolgálatába, mert úgy vélte, hogy mindenkinek meg kell elégednie a saját helyzetével.

„A bölcs — állítja — mindig beleilleszkedik a saját helyzetébe. Ha valakinek gazdagság és jó társadalmi helyzet jut osztályrészéül, akkor úgy fog élni, mint aki gazdag és mint aki jó helyzetben van, ha viszont szegénység jut osztályrészéül, akkor úgy fog élni, mint szegény... ha alacsony helyzetben van, akkor nem sérti meg a hatóságokat... Bár önmagával szemben szigorú, másoktól semmit sem követel meg.“

Konfucius mindenekelőtt a hagyományok tiszteletét tartotta szem előtt. Élete jó részét a régi írások és könyvek összegyűjtésére és tanulmányozására fordította. „Nem olyan ember vagyok — mondotta —, akinek vele született ismeretei vannak, hanem olyan, aki szereti a múltat, és kitartóan tanulmányozza.“ Ezért tulajdonított neki a hét *Klasszikus könyv* (a Dalok, Szertartások, Zene, Történeti krónikák [2 könyv] könyve, Tavasz és Ősz évkönyve és az Átváltozások könyve) összegyűjtését és kiadását.

A már ismertetett *Átváltozások* mellett a *Dalok könyve* a legjelentősebb, amely idővel a népköltészet vaskos gyűjteményévé bővült, és e költészet Konfucius előtt és után keletkezett termékeit foglalja magában. A hagyomány szerint Konfucius azért gyűjtötte azokat össze, hogy kiolvassa belőlük a nép hangulatát, mert — amint mondotta — „ha a dalok megváltoznak, az állami élet is megváltozik“. Pontosabban fogalmazva: a dalok kifejezik a nép magatartását, hangulatát a fennálló hatalommal és annak intézkedéseivel szemben. Így például a kizsákmányolás terhét vivő és az ellene tiltakozó paraszti elkeseredés az uralkodó osztályt, a birtokos arisztokráciát a mindent felfaló patkányokhoz hasonlítja, és azzal fenyegetőzik, hogy sanyarú sorsát nem tűri tovább, és új, szabad hazát keres magának:

*Kövér patkány, kövér patkány,  
Ne fald fel a kölesünket:  
Három éve szolgálunk már,  
Nem kíméltél soha minket.*

*Elég volt, lám, elmegyünk már,  
Elérjük a boldog földet,  
Ott megleljük a helyünket...*

A katonáskodás, az adófizetés, a védelmi fal és a paloták építése mind a parasztok vállaira súlyosodó nehéz terhek:

Vadlibák szél-szegete szárnya  
Zsongva tépi az eget.  
Követ hordva pusztaságba  
Vonulnak az emberek,  
Vesződnek a nyomorultak,  
Sírnak árvák, özvegyek...

Míg elhúznak, szomorúan  
Hujjognak a vadlibák.  
Bölcs a törvény, bölcs az írás,  
Mely a kényszert rója rád,  
S hogy panaszod tiszteletlen,  
Vernek érte ostobák.

Valóban, a daloknak — amint azt Konfucius is vallotta — történeti értékük van: tükrözik az egyes korok történelmi helyzetét s a nép küzdelmes életét. Ugyanakkor lehetőleg finoman, a kínai festészet megkapó könnyedségével fejezik ki az örök emberi érzést, a szerelmet:

Halott szarvas rétre rogyva,  
A fehér fű beborítja.  
A lány gondol a tavaszra,  
Derék vitéz várja-hívja.

Sötét erdő, boglyas-gallyas,  
A tisztáson halott szarvas.  
Fehér fűbe bugyolálva,  
Mint a jade-kő a lánya.

Lassan! Szelíden!  
Ne érintsd a keszkenőm!  
Ne ugattasd a kutyám!

Az utána következő nemzedékek el egészen napjainkig Konfuciusban a kínai nép bölcsességének és múltjának ragyogó megtestesítőjét látták, aki mindenekelőtt azt kutatta, hogy kell élni, és hogyan szükséges kormányozni az országot. Ő szinte csak a hangerősítő, a mikrofon szerepét játszotta, és szétharsogta azokat a nézeteket, amelyek magának a népnek az érzelmeiből és felfogásából fakadtak. Az állam régebbi korszakát eszményi színben tüntette fel, mert számára az egykori patriarkális egyeduralom, valamint a helyes és igazságos kormányzás volt a legfőbb megvalósítandó cél: „A régi kormányzat pedig ilyen volt. A menny ura az udvari méltóságokat tekintette karjának, az erényt és a törvényt zabláknak, a száz hivatali fokozatot ostornak, a büntetéseket korbácsnak, a népet lovaknak. Hogy jól tudja irányítani a lovakat, jól kellett szájukba illeszteni a zablát. Jól kézben kellett tartani a gyeplőt és az ostort, és ügyelni kellett a lovak erejére, és ahhoz kellett igazítani futásukat. Így azután a kormányzónak egy hangot sem kellett hallatnia, nem volt szükség ostopattogtatásra, korbácssuhogtatásra — a lovak maguktól is igyekeztek.”

A kormányzás alapját a szeretetben és a nép megfelelő foglalkoztatásában látta, mert „ha a népet törvényekkel vezetik és büntetésekkel tartják rendben, a nép minden szegény nélkül igyekszik kibújni ezek alól. Ha azonban a népet az erény példájával vezetik, felébred a szegényérzete, és jól cselekszik.”

Konfucius hangsúlyozta a régi, de mégis mindig új családi erényt; a gyermekeknek a szülők iránti szeretetét és az udvarias, tisztelettudó viselkedést. Mindenben a mértéktartást, a túlzások elkerülését, a „nemes középutat” ajánlotta, noha a középút hangoztatásában az osztályellentétek elsímítása, az „osztályharmónia” rejlik, amiért azután a forradalmi időkben Konfuciuszt mindig megtagadták. Az úgynevezett kulturális forradalom idején, alig tíz évvel ezelőtt is, még élesen bírálták, elítélték.

Tanításainak lényegét három alapelvben szokták összefoglalni: a rend, a jólét, az udvariasság követelményében. Ugyanakkor ő vezette be a kínai filozófiában a hajlékony, de mindig racionális elemzést. A jóindulatról és a türelemről vallott felfogása értékes öröksége lett a későbbi kínai bölcseseknek.

A kínai nép művelődési történetében nincsen más, jelentősebb egyéniség. Konfucius személyisége rányomta bélyegét a kínai történelem és gondolkodás csaknem valamennyi korszakára. Ezért igaznak tekinthetjük a nagy kínai történész, Sima Qian (Sze-ma-csien) plasztikus jellemzését: „Sok királynak és sok nevezetes embernek volt része életében hírnévben és tiszteletben, de haláluk után elfelejtették őket. Konfucius azonban — ez az egyszerű, gyapotrúhában járó, szerény tudós — számtalan nemzedék elismert tanítómestere lett.”

Híveinek száma a századok során folyton növekedett. A múlt évben, szeptember 22-én Kína Shandong tartományának Qufu kerületében, Konfucius születési helyén, fényes ünnepségek keretében emlékeztek meg születésének 2535. évfordulójáról. Szobrának leleplezésén ezek vettek részt, akik azután meglátogatták a Kong

család 200 hektárnyi területen fekvő restaurált templomát, lakóházait és temetőjét. Reggel 6 órakor megszólalt a Ming dinasztia korából származó harang, és ezzel elkezdődött az ünnepség. A zenekarok és az ősi dalokat éneklő tanulóifjúság kórusainak hangja mellett hullott le a lepel az 1729-ben készült szobor remek másolatáról; köréje Konfucius négy fő tanítványának és 12 más filozófusnak a szobrát állították fel. Ezután a kiállítás megtekintésére került sor, amelyen a Konfuciusra vonatkozó tárgyak, könyvek, kéziratok, emlékek voltak láthatók. Tehát Konfucius tisztelete ismét megkapta az őt megillető helyet a kínai művelődésben. (Vö. Zou Ting: *Konfucius. 2535 ani de la nastere*. Magazin istoric, XIX, 6. [219.] iunie, 1985. 30—32.) Az ünnepségen tudományos ülészeket is tartottak, s az elhangzott előadások tudományos alaposággal értékelték Konfucius helyét a kínai történelemben.

## A daoizmus

A Hadakozó államok korának egy másik jelentős filozófiai irányzata a daoizmus. Tétéleit az i. e. IV. századból származó *Lao-ti* (Lao-ce) című kis könyvecske foglalja magában. A hagyomány azonban azt tartja — az újabb kutatások tükrében alaptalanul —, hogy Konfuciusnak volt egy ilyen nevű idősebb kortársa, a „régii mester“, akinek tanításait ez a hét fejezetből álló könyvecske tartalmazza.

A könyv alap gondolata „az út és az egyenes vonal“ — *dao-da-jing* —, és a már korábban jelentkező filozófiai materializmust fejleszti tovább. A *dao* — az út — nem valamilyen vallási vagy erkölcsi középút, hanem az örök és végtelen természeti törvény, amelyen a nem alkotott és el nem pusztuló anyag halad. A világ tehát örökös, önmagában keletkező anyagi valóság, a világegyetem pedig egységes, és egyaránt magába foglalja az eget, a földet és az embert: „A nagy dao mindenüvé kiterjed; ő a folyók és a tengerek felé haladó hegyi patakok képe. Új váltja fel mindazt, ami régi: az ember a földet követi, a föld az eget, az ég a daót. A dao az ég és a föld gyökere, a dao kifogyhatatlan, és minden dolog őse.“

Eredetileg a daoizmus nem volt valamilyen idealista bölcsélet; ezzé csak az i. e. és az i. sz. I—II. században, a Han dinasztia korában vált. A daoizmus lényegében nem más, mint a világ lényegéről, az erényről és az erkölcsről kidolgozott filozófiai rendszer. A *dao* — az öröktől fogva létező, a világ kifejezhetetlen, mozgató törvénye, amely maguknak a dolgoknak a lényegében rejlik. Az *egyenes vonal* — szimbolikus kifejezés, az erény elvont fogalma és a *daónak* az emberben és a dolgokban megnyilatkozó és szükségképpen érvényesülő ereje. Ez az erő a dolgok zűrzavarában a rendet biztosító egyetemes törvényt fejezi ki.

Kezetben a daoizmus bírálta a vallási tanokat, nem fogadta el a társadalmi egyenlőtlenséget, és szembehelyezkedett a fennálló rendet szentesítő konfucianizmussal. Mintha csak Rousseau előfutára lett volna, a természet szerinti életet, a természeti törvénynek való engedelmességet hirdette, és azt, hogy a természet és az emberi lét nincs alávetve az ég akaratának, hanem csupán az egyetemes törvénynek, amely mint minden dolog ősi alapja, az ember akaratától és tudatától függetlenül létezik.

Hérakleitoszhoz hasonlóan azt állította, hogy a világban nincsen semmi, ami örök volna, mert minden változásban és mozgásban van: „... egyes lények járnak, mások követik őket, egyesek virágjukban vannak, mások elszáradnak, egyesek megerősödnek, mások elgyengülnek, egyesek keletkeznek, mások elpusztulnak.“

A dolgok alakulásának lényege abban áll, hogy saját ellentétükbe csapnak át, mert: „Ami nincs tele, az megtelik, ami üres, az teljessé válik, ami régi, az újjá alakul.“ Íme a dialektika egyik szabályának kínai megfogalmazása. Ez az élet törvénye, mert az ellentmondás nem más, mint a *daónak*, vagyis a dolgok természetének cselekvő hatása.

A daoizmus társadalmi tanításait a nép iránt érzett mély szolidaritás hatotta át. Elítélte a gazdagságot, a fényűzést, a uralkodó osztály visszaéléseit, a kormányzat kegyetlenségét és mindenfajta háborút. Azt hirdette, hogy a nép nyomora abból származik, hogy a vezetők megszegik a dao törvényeit: „A nép éhez, mivel a föllette levők sok adógabonát esznek. Ezért éhez a nép. A népet nehéz kormányozni, mivel a föllette levők a cselekvés. Ezért nehéz a népet kormányozni.“

A daoizmus végső soron a paraszti közösségek és a földbirtokos arisztokrácia ideológiáját fejezte ki; ezért eszményítette a múltat, a hagyományt, és az ősi egyenlőséghez, egyszerűséghez meg a tiszta, erkölcsös élethez való visszatérést kívánta.

Azt lehetne hinni, hogy egy olyan bölcséleti iskola, amely a régmúlt ősi, természetes egyenlőségének visszaállítását tűzte zászlójára, meg nem alkuvó harcot folytat céljának megvalósításáért. A daoizmus azonban nem ezt tette, hanem el-

lenkezőleg: a passzív, nem harcias magatartást tanította, mert úgy vélte, hogy a természet törvénye, a *dao* úgyszólván tör magának. Ezért azt tartotta, hogy helyes és ésszerű magatartást az tanúsít, aki mindenekelőtt a nyugodt, megelégedett, békés életre törekszik. E gondolatot fejlesztve tovább, a daoizmus később valláserkölcsei tanítással alakult át. Elfordult a társadalmi kérdésektől, a természeti törvény egyedüli érvényességét hangsúlyozta, és elítélt minden társadalmi cselekvést.

Ennek ellenére a daoizmus a kínai filozófia egyik legfontosabb ága. Egyesek a görög-római sztoikus filozófia kínai változatát ismerik fel benne. Később, amikor a buddhizmus Kínába is behatolt, mintegy annak kiegészítő, társult bölcsellete megérte lendületes újjáéledését. Haladó jellege abban állott, hogy felismerte a dolgokban és a természetben érvényesülő törvényszerűségeket, és ezzel hozzájárult a kínai filozófia racionális fejlődéséhez.

#### A törvényesség iskolája — fa-*qia*

A Hadakozó államok korában a régi földbirtokos és papi arisztokrácia mellett egy új vezetőréteg: a katonai és kereskedői nemesség jött létre. Ez a nemesség fő célját az egységes állam megteremtésében, a rend és a fegyelem helyreállításában és a jólét biztosításában látta. Ideológiája a törvényesség iskolájának — *fa-*qia** (dzia) — nevezett filozófiai irányzatban jutott kifejezésre. Ez az irányzat elfordult a múlttól, és egyaránt elítélte a meditációt hirdető konfucianizmust és a passzív, cselekvésre nem képes daoizmust. Az új iskola hívei Qin állam uralkodója köré tömörülve, a központosított, despotikus államformáért és a szigorú, mindenkire érvényes törvényességért szálltak síkra. Semmibe véve a régi arisztokrácia kiváltságait, azt követelték, hogy csak a jelenben szerzett érdemeket kelljen megjutalmazni, és az elkövetett hibákat könyörtelenül torolják meg. „Az egyetlen eszköz — mondták —, mellyel a rendbontókat és a kötelességükről megfeledkezőket meg lehet kézbe venni, az, hogy megbüntettjük őket. Az egyetlen eszköz, amellyel a rendszeretőket és a kötelességtudókat támogatni lehet, az, hogy megjutalmazzuk őket. Ha a rendbontókat és a kötelességükről megfeledkezőket nyugton hagyjuk, az annyi, mintha megjutalmaznánk őket. Ha pedig a rendszeretőket és a kötelességtudókat alacsony sorban hagyjuk, az annyi, mintha megbüntetnénk őket.“

Állásfoglalásuk a nemrégben letűnt erőpolitika szellemét idézi: „Akinak parancsai erősek, annak ellensége gyenge. Akinak parancsai kemények, az előtt az ellenség meghajol. Ha a győzelmet saját falainkon belül kivívtuk, akkor a győzelem a csatamezőn már magától jön.“

Ellene voltak a régi törvényeknek és szokásoknak, mert azt tartották, hogy a törvények nem lehetnek örök érvényűek, hiszen minden kornak másak az igényei, s ezért más törvényekre van szüksége.

Az új filozófiai iskola fő képviselője, Han-Fei az i. e. III. században élt. Kezdetben Konfucius követője volt, de csakhamar ellene fordult, és azt hirdette, hogy a *dao* „minden dolog természetes tulajdonsága“, „a törvények alapja“, és hogy a dolgok fejlődését a természeti törvények határozzák meg. Ha pedig a természetben a törvények uralkodnak, akkor azok mintájára ki kell dolgozni az emberi társadalom sajátos törvényeit, hogy ezek alapján meg lehessen határozni, mi a jó, és mi a rossz.

Az embert a vele született önzés hajtja, mert a rossz elvét maga a természet oltotta belé. A szolga — állította Han-Fei — jól megműveli a földet, munkájáért pedig a gazda jó ellenszolgáltatást ad neki; de ezt nem azért teszi, mert szeretik egymást, hanem azért, mert egyik is, másik is a maga előnyét, a maga hasznát tartja szem előtt. Mivel minden ember önző, a kormányzat, a vezetés különböző eszközökhöz folyamodhat, hogy mindenkit szolgálatába állítson. Ilyen eszközök: az ígéretés, fenyegetés, jutalmazás vagy a büntetés. Az embereknek ugyanis dolgozniuk kell, részt kell venniük a háborúban, és szüntelenül küzdeniük kell azok ellen, akik odaadás nélkül végzik munkájukat, nem takarékoskodnak, és tékozzák a javukat.

Az emberi társadalom szüntelen átalakulásban van, s minden korszaknak saját rendjére és rendszerére van szüksége. Az államot csak erős központi hatalommal lehet kormányozni, mert az szigorú törvényekkel biztosítani tudja az ország egységét és előhaladását.

Qin állam uralkodója teljesen magáévá tette Han-Fei tanításait, és kiméretlen harcok és háborúk során, mintegy százezer „régii nemes“ áttelepítésével, i. e. 221-ben ismét létrehozta a birodalom egységét, és Qin Első Felséges Császára — *Qin-Shi Huang-di* — címen annak teljhatalmú uralkodója lett. Egységesítő politikájában nagy segítségére volt Li-Shi (i. e. 280—208), a törvényesség iskolájának egyik el-

ismert képviselője. Mint a császár tanácsadója arra törekedett, hogy a széthúzó erőket teljesen felszámolja. Ezért szüntette meg a fejedelemségek határait, romboltatta le a régi utakat, és építtetett újakat, amelyek a birodalom egységét szolgálták. I. e. 213-ban az ún. „nagy tűz” — *ta huo* — elégette a konfucianusok és a daoisták könyveit. A hagyomány szerint Li-Shi 160 tudóst, vagyis filozófust élve temettetett el, mert ellene szegültek könyvégető rendeletének.

Hadd idézzünk kissé hosszabban abból a ránk maradt beszédéből, amelyben a régi könyvek elégetésének szükségét indokolja meg:

„...az írástudók most a régmúltat tekintik példaképnek, ezzel erőszakot tesznek a jelenen. Összevissza fecsegnek, s ezzel támasztanak ellenkezést a valósággal szemben. Saját egyéni üzelmeiket dicsőítik, és a legmagasabb hely intézkedéseit ócsárolják. Most, hogy Felsőged a birodalmat egyesítette, elválasztotta a feketét a fehértől, és biztosította az egységet, ezek tovább követik saját tanításukat, civakodnak egymással, a törvények ellen tesznek, és másokat is erre készítetnek... Az uralkodó dicsérete náluk törtetésnek számít, külön eszmék követése azonban valamilyen fenséges dolognak, és így a nagy tömegeket mindenféle ocsmány híresztelések terjesztésére bírják... A legjobb lesz tilalmat hozni ezek ellen. Javaslom azért... égessék meg az összes évkönyveket. Ha bárkinek is a birodalomban birtokában van akár egyetlen példány a *Dalok könyvéből*, az *Átváltozások könyvéből*, valamelyik filozófus műveiből, hacsak nem a császári akadémia tagja az illető, köteles e műveket a hatóságnak elégetésre beszolgáltatni. Akik még ezek után is a *Dalok könyvének* vagy az *Átváltozások könyvének* egymás közt való magyarázatára vetemednek, nyilvánosan kivégzendők. Akik a múlt alapján ócsárolják a jelent, nemzetségükkel együtt halálbüntetésben részesüljenek... Nem kell megsemmisíteni a gyógyászatot, jóslással és földműveléssel foglalkozó könyveket...”

Ugy véljük, nincs szükség hosszabb magyarázatra, mert hasonló indoklás a történelem folyamán gyakran elhangzott.

A konfucianizmus, a daoizmus, a törvényesség iskolája végigkísérte Kína hosszú, mozgalmas történetét. E három bölcséleti irányzat, kiegészítve, átalakítva, sokszor meghamisítva, gyakran egymás ellen küzdve, mindig jelen volt a nagy változások és társadalmi harcok idején, és nemegyszer azok eszmei indoklását nyújtotta. Ugyanakkor átszötte a kínai műveltség csaknem valamennyi politikai, vallási, irodalmi, jogi, sőt művészeti alkotását is.



Kádár F. Tibor: Szembenézve  
(a Korunk Galéria anyagából)